शेष: । तथा कस्य यजमानस्य वर्पस: स्तोत्रेण मङ्गच्छहे ॥" इति तद्भाष्ये सायण: ॥)

वर्फ, गत्याम् । वधे । इति कविकल्पद्रुम: ॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट् ।) वर्फति । इति दुर्गादास: ॥

वर्म्म, [न्] क्ली, (वृणोति आच्छादयति शरीरमिति । वृ + मनिन् ।) तनुत्रम् । इत्यमर: । २ । ८ । ६४ ॥ (यथा, रघु: । ४ । ५६ ।

"अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रशिञ्जितै: ।
वर्म्मभि: पवनोद्धूतराजतालीवनध्वनि: ॥"

गृहम् । इति निघण्टु: । ३ । ४ ॥ यथा, वृहत्संहितायाम् । ५१ । ३ ।

"छिन्नभिन्नशमिखातकण्टकि-
श्वभ्ररूक्षकुटिलैर्न सत्कुजै: ।
क्रूरपक्षियुतनिन्द्यनामभि:
शुष्कशीर्णबहुपर्णवर्म्मभि: ॥")

वर्म्मकण्टक:, पुं, पर्पट: । इति राजनिर्घण्ट: ॥ (विवृतिरस्य पर्पटशब्दे विज्ञेया ॥)

वर्म्मकषा, स्त्री (वर्म्म कषतीति । कष + अच् । टाप् ।) सप्तला । इति शब्दरत्नावली ॥ चामार कषा इति भाषा ॥

वर्म्मा, [न्] पुं, (वृ + मनिन् ।) क्षत्रियस्य पद्धति: । यथा,—

"शर्म्मान्तं ब्राह्मणस्य स्याद्वर्म्मान्तं क्षत्रियस्य च ।
गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयो: ॥"
इति आह्निकतत्त्वधृतशातातपवचनम् ॥

वर्म्मि:, पुं, मत्स्यविशेष: । वामि इति भाषा । अस्य मांसगुणा: । गुरुत्वम् । वृष्यत्वम् । कषायत्वम् । रक्तपित्तनाशित्वञ्च । इति राजवल्लभ: ॥ (यथा, सुश्रुते । १ । १३ ।

"वर्म्मिमत्स्यवदायता छिन्नोन्नतकुक्षि: कर्व्वुरा ॥"

तथास्य गुणा यथा,—

"वर्म्मिमत्स्यो हरेद्वातं पित्तं रुचिकरो लघु: ॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे द्वितीये भागे ॥)

वर्म्मित:, त्रि, (वर्म्म करोतीति । वर्म्म + णिच् । तत: कर्म्मणि क्त: । वर्म्म सञ्जातमस्येति । इतच् वा ।) वर्म्मयुक्त: । कृतसन्नाह: । तत्पर्य्याय: । सन्नद्ध: २ सज्ज: ३ दंशित: ४ व्यूढकङ्कट: ५ । इत्यमर: । २ । ८ । ६५ ॥ ऊढकङ्कट: ६ । इति सुभूति: ॥ (यथा, गौ० रामायणे । २ । ६१ । १५ ।

"वाजिनां वर्म्मिताङ्गानां क्रुद्धस्य मम सायका: ।
अद्य भित्त्वा प्रवेक्ष्यन्ति शरीराणि मयेरिता: ॥")

वर्म्मुष:, पुं, मत्स्यविशेष: । वामिरूप इति भाषा । अस्य मांसगुणा: । वातनाशित्वम् । स्निग्धत्वम् । गुह्यदोषनाशित्वञ्च । इति राजवल्लभ: ॥

वर्य्य, त्रि, (वर्य्यते प्रार्थ्यते इति । वरत् क ईप्सायाम् + "अचो यत् ।" ३ । १ । ९७ । इति यत् ।) प्रधानम् । इत्यमर: । ३ । १ । ५७ । (यथा, भागवते । १ । ५ । ९ ।

"यथा धर्म्मादयश्चार्था मुनिवर्य्यानुकीर्त्तिता: ।
न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णित: ॥")

श्रेष्ठम् । इति मुग्धबोधव्याकरणम् ॥ (यथा, किराते । ७ । २० ।

"माहेन्द्रं नगमभित: करेणुवर्य्या:
पर्य्यन्तस्थितजलदा दिव: पतन्त: ॥")

वर्य्य:, पुं, (वर्य्यते प्रार्थ्यते इति । वर + यत् ।) कामदेव: । इति मेदिनी । ये, ४० ॥

वर्य्या, स्त्री, (व्रियते इति । वृ + "अवद्यपण्यवर्य्येति ।" ३ । १ । १०१ । इति अप्रतिबन्धे यत् ।) पतिंवरा । इत्यमर: । २।६।७ ॥ कन्या । इति मुग्धबोधव्याकरणम् ॥

वर्व्वणा, स्त्री, (वरित्यव्यक्तशब्देन वणति शब्दायते इति । वण शब्दे + अच् । टाप् ।) नीलमक्षिका । इत्यमर: । २ । ३ । २७ ॥ नीलाकारवर्णा मक्षिका वर्व्वणा । भणभणिया इति ख्याता । मक्षिकाख्यायां इत्येके । वरिति वणति वर्व्वणा । श्रण वण भण शब्दे पचादित्वादन् आप् । किंवा वृणीते पूतिद्रव्यं भजते इति वृङो विचि वर् । वणतेरणि वणा तत: कर्म्मधारये वर्व्वणा । इति तट्टीकायां भरत: ॥

वर्व्वरं, क्ली, (वृणुते वरयति नानागुणान् इति । वृ + "कृगॄशॄवृवञ्चिभ्य: ष्वरच् ।" उणा० २ । १२३ । इति ष्वरच् ।) हिङ्गुलम् । पीतचन्दनम् । वोलम् । इति राजनिर्घण्ट: ॥

वर्व्वर:, पुं, (वृणोति दोषानिति । वृ + ष्वरच् ।) पामर: । स च नीचजाति: । केश: । बावरी इति भाषा । चक्रल: । देशविशेष: । (तद्देशवासिनि, पुंभूम्नि । यथा, मार्कण्डेये ।५७।३८।

"काम्बोजा दरजाश्चैव वर्व्वरा हर्षवर्द्धना: ॥")

फञ्जिका । इति मेदिनी । रे, २०९ ॥ वृक्षविशेष: । काल वाबुइ इति भाषा । तत्पर्य्याय: । सुमुख: २ मरम: ३ कृष्णवर्व्वरक: ४ सुकन्दज: ५ गन्धपत्र: ६ पूतगन्ध: ७ सुवासक: ८ । अस्य गुणा: । कटुत्वम् । उष्णत्वम् । सुगन्धित्वम् । वान्तिविसर्पविषत्वग्दोषनाशित्वञ्च । इति राजनिर्घण्ट: ॥

वर्व्वरकं, क्ली, (वर्व्वर + स्वार्थे कन् ।) चन्दनभेद: । तत्पर्य्याय: । वर्व्वरोत्थम् २ श्वेतवर्व्वरकम् ३ शीतम् ४ सुगन्धि: ५ पित्तारि: ६ सुरभि: ७ । अस्य गुणा: । शीतलत्वम् । तिक्तत्वम् । कफमारुतपित्तकुष्ठकण्डूव्रणनाशित्वम् । विशेषाद्रक्तदोषजित्त्वञ्च । इति राजनिर्घण्ट: ॥

वर्व्वरा, स्त्री, (वर्व्वरपुष्पस्येव आकृतिरस्त्यस्या इति । वर्व्वर + अच् । टाप् ।) पुष्पभेद: । शाकभेद: । इति मेदिनी । रे, २०९ ॥ (वर्व्व इति शब्दं रातीति । रा + क: ।) मक्षिकाभेद: । इति शब्दरत्नावली ॥

वर्व्वरा, वर्व्वरी, } स्त्री, (वर्व्वर + टाप् । पक्षे षित्वात् ङीष् ।) क्षुद्रवृक्षविशेष: । वाबुइ इति भाषा । तत्पर्य्याय: । कवरी २ तुङ्गी ३ खरपुष्पा ४ अजगन्धिका ५ अजगन्धा ६ कवरा ७ खरपुष्पिका ८ । इत्यमरशब्दरत्नावल्यौ ॥ तस्या: प्रकारा गुणाश्च ।

"वर्व्वरी कवरी तुङ्गी खरपुष्पाजगन्धिका ।
पर्णासस्तत्र कृष्णे तु कठिञ्जरकुठेरकौ ॥
कालमार: करालश्च मलूक: कृष्णमल्लिका ।
तत्र शुक्लेऽर्ज्जक: प्रोक्तो वटपत्रस्ततोऽपर: ॥
वर्व्वरीत्रितयं रूक्षं शीतं कटु विदाहि च ।
तीक्ष्णं रुचिकरं हृद्यं दीपनं लघुपाकि च ।
पित्तलं कफवातास्रदद्रुक्रिमिविषापहम् ॥"
इति भावप्रकाश: ॥

वर्व्वरीक:, पुं, (वृणुते इति । वृञ् वरणे + "शॄपॄवृञ्भ्यां द्वे रुक् चाभ्यासस्य ।" उणा० ४ । १९ । इति ईकन् द्विर्वचने अभ्यासस्य रुगागमश्च ।) शाखायष्टिकावृक्ष: । कुटिलकुन्तल: । इत्युणादिकोष: ॥ अजगन्धिका । बाबुइ तुलसी इति भाषा । इति शब्दचन्द्रिका ॥ महाकाल: । इति हेमचन्द्र: ॥ तत्र पवर्गीयवकारादौ पठितोऽयं किन्तु मेदिन्यां चर्च्चरीकशब्दस्यायमर्थ: ॥

वर्व्वा, स्त्री, वर्व्वरी । इति शब्दचन्द्रिका ॥

वर्व्वि:, त्रि, (वृ + "वृदृभ्यां विन् ।" उणा० ४।५३। इति विन् ।) घस्मर: । इत्युणादिकोष: ॥

वर्व्वूर:, पुं, (वृ + बाहुलकात् ऊरच् ।) वृक्षविशेष: । बावला इति भाषा । तत्पर्य्याय: । युगलाक्ष: २ कण्टालु: ३ तीक्ष्णकण्टक: ४ गोशृङ्ग: ५ पंक्तिबीज: ६ दीर्घकण्ट: ७ । कफान्तक: ८ दृढबीज: ९ अजभक्ष: १० । अस्य गुणा: । कषायत्वम् । उष्णत्वम् । कफकासामरक्तातिसारपित्तदाहार्शोनाशित्वञ्च । इति राजनिर्घण्ट: ॥

वर्षं, पुं, क्ली, (वृष्यते इति । वृषु सेचने + अब्विधौ भयादीनामुपसंख्यानमित्यच् । यद्वा, व्रियते प्रार्थ्यते इति । वृ + "वृतृवदिहनिकमिकषिभ्य: स: ।" उणा० ३ । ६२ । इति स: ।) वृष्टि: । (यथा, मनु: । ४ । १०३ ।

"विद्युत्स्तनितवर्षेषु महोल्कानाञ्च संप्लवे ।
आकालिकमनध्यायमेतेषु मनुरब्रवीत् ॥"

जम्बुद्वीपांश: । वत्सर: । इत्यमर: ॥ (यथा, मनु: । ५ । ५३ ।

"वर्षे वर्षेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समा: ।
मांसानि च न खादेद् यस्तयो: पुण्यफलं समम् ॥")

जम्बुद्वीप: । इति मेदिनी । षे, २४ ॥ (वर्षतीति । वृष् + पचाद्यच् ।) मेघ: । इति हेमचन्द्र: । २ । ७९ ॥ * ॥ अथ सप्तद्वीपानां वर्षवर्णनम् । तत्र जम्बुद्वीपस्य नववर्षविभागो यथा । यत एव कृता: सप्त भुवो द्वीपा जम्बुप्लक्षशाल्मलिकुशक्रौञ्चशाकपुष्करसंज्ञा: । तेषां परिमाणं पूर्व्वस्मात् पूर्व्वस्मादुत्तरोत्तरो यथासंख्यं द्विगुणमानेन बहि: समन्तत उपक्लृप्ता: । क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदा: सप्त जलधय: । सप्तद्वीपपरिखा इवाभ्यन्तरद्वीपसमाना एकैकश्येन यथानुपूर्व्वं सप्तस्वपि बहिर्द्वीपेषु पृथक् परित उपकल्पिता: । तेषु पुनर्ज्जम्ब्वादिषु वर्हिष्मतीपतिरनुव्रतानात्मजानग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहुहिरण्यरेतोघृतपृष्ठमेधातिथिवीतिहोत्रसंज्ञान्